

John T. Jost

**Önalávetés
a társadalomban:
a rendszerigazolás
pszichológiája**

OSIRIS KIADÓ • BUDAPEST, 2003

A rendszerigazolás nem tudatos formái: a magasabb státusú csoportok iránti implicit és viselkedéses preferencia¹

JOHN T. JOST, BRETT W. PELHAM ÉS MAURICIO R. CARVALLO

A kutatási trendek többek szerint az ingához hasonlóan lengenek az egymással ellentétes elméleti előfeltevések között (pl. McGuire 1973). Jó példa erre a csoportközi viszonyok területe. A kezdeti időkben a kutatás fő témája a „csoport-öngyűlölet” volt, illetve az, hogy hogyan internalizálják az előítéleteket a stigmatizált csoportok tagjai (pl.: Allport 1954; Clark és Clark 1947; Lewin 1941; Sarnoff 1951). Nagyjából az 1935–1965-ös időszakról kezdődően, amikor Európában és Észak-Amerikában nyíltan kifejezésre kerültek a faji és etnikai előítéletek, elfogadottá vált, hogy a társadalmi ellenségesség oly mértékben rányomja a bélyegét a hátrányos helyzetű csoportokra, hogy azoknál, Allport (1954) kifejezésével élve, „bizonyos mértékű in-group gyűlölet szinte elkerülhetetlen” (152).

Az 1960-as és 70-es években reménykeltő változás következett be azzal, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai polgárjogaik és társadalmi rangjuk szempontjából kedvezőbb helyzetbe kerültek. Hosszú idő óta elnyomott csoportok ekkor büszkévé, sőt a többségi csoporttal szembehelyezkedővé váltak. A szociál-

¹ Eredeti közlés: John T. Jost, Brett W. Pelham, Mauricio R. Carvallo (2002). Non-conscious forms of system justification: Implicit and behavioral preferences for higher status groups. *Journal of Experimental Social Psychology*.

Köszönetnyilvánítás: Rendkívüli hálánkat szeretnénk kifejezni Shelly Farnham-nek és Katy Jakle-nek az első vizsgálathoz szükséges számítógépes programozásban, adatgyűjtésben és adatelemzésében nyújtott segítségükért. Továbbá szeretnénk köszönetet mondani Hunyady Orsolyának, Richard Morelandnek és Bill von Hippelnek a kézirat korábbi változataira vonatkozó éleslátó megjegyzéseikért, valamint Mahzarin Banajinak és Tony Greenwaldnek a változtatásokkal kapcsolatos hasznos tanácsaikért.

pszichológusok nem késlekedtek felülvizsgálni és az új fejleményekhez igazítani elméleteiket. A „valóságos konfliktus”, az „etnocentrizmus” és a „társas azonosulás” elméletei arra helyezték a hangsúlyt, hogy az alacsony státusú csoportok tagjai (ahogyan gyakorlatilag minden más csoport tagjai is) szimbolikus és anyagi források fölött versengenek a külső csoport tagjaival (pl. Brewer 1979; Campbell 1965; Sherif 1967; Tajfel és Turner 1979). A legnagyobb hatású elmélet fókuszában azok a motivációk állnak, melyek a pozitív csoportmegkülönböztetés és a kedvező társas identitás megteremtésére irányulnak. Az alacsony státusú csoportok tagjai, hogy jól érezhessék magukat, elutasítják (vagy újradefiniálják) a csoportjaikról alkotott kedvezőtlen sztereotípiákat (pl. Brewer 1979; Crocker és Major 1989; Hogg és Abrams 1988; Tajfel és Turner 1979; van Knippenberg 1978). Azok az elméletek, melyek a „hasonlóságra” és a „homofíliára” helyezték a hangsúlyt, tovább erősítették azt a széles körben elfogadott nézetet, hogy mindenki (beleértve az alacsony státusú csoportok tagjait is) a hozzá hasonlókat preferálja másokkal szemben (pl. Allen és Wilder 1975; Byrne 1971).

Az 1990-es években azonban a társadalomtudósok ismét kénytelenek voltak elismerni, hogy továbbra is létezik szexizmus, rasszizmus és osztálymegkülönböztetés, és ezek nem is függetlenek egymástól. Kritikusok és társadalomtudósok azt próbálták megérteni, hogy a nők és más hátrányos helyzetű csoportok miért nem képesek támogatni olyan progresszív társadalmpolitikai kezdeményezéseket, mint az *Equal Rights Amendment* vagy a gazdasági redistribúció (pl. Kluegel és Smith 1986; Mansbridge 1986). Eközben a szociálpszichológusok érdeklődése ismét az olyan jelenségekre terelődött, mint a „depressziós címkézés” (Blanton, George és Crocker 2001; Jost 1997; Major 1994; Pelham és Hetts 2001), a sztereotípiakonszenzus (Glick és Fiske 2001; Jost és Banaji 1994; Sidanius, Levin és Pratto 1996) és a külső csoport előnyben részesítése az alacsony státusú csoportban (Hinkle és Brown 1990; Jost 2001; Sidanius és Pratto 1999). Számos bizonyíték utalt vissza arra a korábbi következtetésre, mely szerint az alacsony státusú csoportok tagjaiban néha valóban internalizálódik az alsóbbrendűségi érzés.

A RENDSZERIGAZOLÁS ELMÉLETE

A rendszerigazolás elmélete (Jost és Banaji 1994) pontosan a külső csoport előnyben részesítésének és az alsóbbrendűség internalizálódásának okaival és következményeivel foglalkozik. Eszerint az emberek tudatosan és nem tudatosan igazolják és fenntartják a meglévő társadalmi helyzetet. A rendszerigazolás elmélete nem veti el a társas azonosulás, az etnocentrizmus és a hasonlóság elméletét; ellenkezőleg: ezekre épül. Tehát a rendszerigazolás elmélete elismeri az ingroup előnyben részesítésére és az önrértékelés növelésére irányuló motivációk erejét. Ugyanakkor azt állítja, hogy ezeknek a motivációknak az érvényesülését befolyásolják más, bizonyos esetekben ellentétes motivációk, melyek a status quo elfogadására és racionalizációjára irányulnak (Jost és Burgess 2000; Jost, Burgess és Mosso 2001). A szociális identitás elméletét gyakran kritizálják azért, mert nem ad kielégítő magyarázatot az outgroup előnyben részesítésének jelenségére (pl. Hewstone és Ward 1985; Hinkle és Brown 1990; Jost és Banaji 1994; Sidanius és Pratto 1999). A rendszer-igazolási elmélet célja az, hogy a „domináns ideológia elméletére” (pl. Kluegel és Smith 1986) támaszkodva kitöltse ezt az űrt, azt állítva, hogy mind a magas, mind az alacsony státusú csoportok tagjai úgy gondolkodnak, érznek és viselkednek, hogy ezáltal megerősítik és igazolják a fennálló társadalmi rendszert.

A rendszerigazolás elmélete Lewin, Allport és Tajfel munkásságán alapul, akik mindannyian foglalkoztak az alacsony státusú csoport tagjainak a csoport érdekeivel ellentétes ítéleteivel és viselkedésével (Jost és Banaji 1994). Az elméletnek két fő célja van. Első célja annak megértése, hogy az emberek hogyan és miért támogatják kognitív, affektív és viselkedéses szinten a status quót még akkor is, amikor ez ellentétben áll a személyes érdekekkel és a csoportérdekekkel is (pl. Blanton és munkatársai 2001; Haines és Jost 2000; Jost 1997; Pelham és Hetts 2001). A másik cél elemezni a status quo támogatásának szociálpszichológiai következményeit, különösen, ami az alacsony státusú csoportok tagjait illeti (pl. Crocker, Major és Steele 1998; Glick és Fiske 2001; Jost és Burgess 2000; Jost és Thompson 2000).

A rendszerigazolás elméletét alátámasztó kutatások kimutatták, hogy a nők és más alacsony státusú csoportok tagjai gyakran

ambivalenciával viseltetnek a saját csoportjuk iránt, sőt néhány esetben tudatosan fogadnak el olyan sztereotip hiedelmeket, amelyek a külső csoportot részesítik előnyben (pl. Glick és Fiske 2001; Jost és Burgess 2000; Jost és munkatársai 2001; Major 1994; Ridgeway 2001; Sidanius és Pratto 1999). A magas státusú külső csoport előnyben részesítésének kifejezésre juttatásával az emberek tudtuk nélkül is támogatják és fenntartják az egyenlőség meglévő formáit, még a személyüket és a csoportot érintő érdekek és értékelés rovására is (lásd még Jost és Thompson 2000). Ahogy a később elnökké választott cseh ellenzéki személyiség, Václav Havel (1991) megállapította, ez azt jelenti, hogy „a rendszer nem az egyik csoport által a másikra erőltetett társadalmi rend”, hanem olyan elvont folyamat, melyben „mindenki egyszerre áldozata és támogatója is a rendszernek” (144).

Miért vesznek részt az emberek a rendszerigazolásban, amikor ez ellentétes saját személyes és szociális érdekeikkel? Ennek számos oka van (Jost 2001). Az okok egy csoportja olyan kognitív tényezőknek köszönhető, mint a magyarázat keresése (Tajfel 1981), a kognitív konzervativizmus (Greenwald 1980), a bizonytalanság csökkentése (Hogg és Mullin 1999) és a kognitív lezárás iránti szükséglet (Jost, Kruglanski és Simon 1999). Más okok inkább motivációs faktorokra vezethetők vissza, mint az egyenlőségtől való félelem (Lane 1962), a kontroll illúziója (Klugel és Smith 1986), a disszonanciaredukció (Elster 1982) és az igazságos világba vetett hit (Lerner 1980). A rendszerigazoláshoz ideológiai és strukturális tényezők is hozzájárulhatnak, különösen a politikai szocializáció (Tyler és McGraw 1986), a tömegkommunikáció befolyásoló hatása (Carragee 1993) és a kontroll, melyet a domináns csoportok az anyagi és szimbolikus javak felett birtokolnak (Scott 1990; Sidanius és Pratto 1999). Ez a kontroll lehetővé teszi, hogy a magas státusú csoportok másokat meggyőzzenek arról, vagy kényszerítsenek arra, hogy elfogadják a valóságnak azt az interpretációját, melyet ők helyesnek tartanak (pl. Bem és Bem 1970; Jost és Banaji 1994). Tehát a rendszerigazolás elmélete szerint a kognitív, a motivációs és a társadalmi tényezők mind ahhoz vezetnek, hogy az emberek megmagyarázzák, igazolják és racionalizálják a fennálló helyzetet.

A lehetséges félreértések elkerülése végett sietünk leszögezni, hogy a rendszerigazolás elmélete nem állítja, hogy az alacsony stá-

tusú csoportok tagjai *mindig* igazolják a társadalmi egyenlőtlenségeket. A külső csoport előnyben részesítésére ható moderáló változókra vonatkozó bizonyítékok összhangban állnak a rendszerigazolási elmélet alapvető tételeivel (Jost és munkatársai 2001). Például a legitimitás észlelése a magas státusú csoport tagjainál növeli a saját csoport előnyben részesítését, de az alacsony státusú csoport tagjainál csökkenti a saját csoport előnyben részesítését (és növeli a külső csoport előnyben részesítését) (lásd: Ellemers, Wilke és van Knippenberg 1993; Jost 2001; Wright, Taylor és Moghaddam 1990). Jost és Burgess (2000) például azt találták, hogy a University of Maryland diákjai, akik úgy hitték, hogy saját csoportjuk szocioökonómiai szempontból kevésbé sikeres, mint a University of Virginia diákjai, úgy vélekedtek, hogy saját csoportjuk egyszersem kevésbé intelligens, szorgalmas, barátságos, becsületes, érdekes és jártas a verbális érveléstechnikában. De ez csak akkor következett be, ha a státuskülönbséget igazságosnak, legitimnek és igazolhatónak észlelték (lásd még: Jost 2001). A rendszerigazolásra irányuló tendenciákhoz (mint például az igazságos világba vetett hit és a társas dominanciára törekvés) kapcsolódó egyéni különbségek felnagyítják az ambivalenciát, melyet az alacsony státusú csoport tagjai a saját csoportjuk más tagjai iránt éreznek (Jost és Burgess 2000). Végül mivel a rendszerigazolási motivációk jellemzően szemben állnak a self és a csoport önigazolási motivációival az alacsony státusú csoportok tagjai körében (Jost és munkatársai 2001), a külső csoport előnyben részesítése valószínűbben jelenik meg olyankor, amikor az egyén és a csoport érdekei és értékelése kevésbé kiugró (pl. amikor a csoport preferenciáit nem beavatkozva figyeljük meg).

Habár a rendszerigazolás elmélete kiterjed az önbecsülésre, a szubjektív jóllét érzésére, a csoportszintű attitűdökre, az ideológiai véleményekre, az igazságosság megítélésére és a társadalompolitikai állásfoglalásokra (Jost és Burgess 2000; Jost és munkatársai 2001; Jost és Thompson 2000), az elméletet alátámasztó bizonyítékok mind ez ideig közvetlen, explicit módszerekkel mérték a külső csoport előnyben részesítését (pl. Haines és Jost 2000; Jost 2001; Jost és Banaji 1994). Tehát az elméletet még erősebben alátámasztaná, ha a külső csoport előnyben részesítéséről implicit és viselkedéses mérésekkel is nyernénk bizonyítékokat (lásd még Spicer és Monteith 2001).

ELMÉLETI INDOKOK A RENDSZERIGAZOLÁS IMPLICIT FORMÁINAK FELTÁRÁSÁRA

A rendszerigazolás különösen alkalmas az implicit kutatási módszerekkel való vizsgálatra, mert az „öngyűlölet” averzív, túlnyomóan nem tudatos és szociálisan nem kívánatos, különösen az ember saját referenciacsoportján belül (Allport 1954; Greenwald és Banaji 1995; Jost és Banaji 1994; Reicher, Levine és Gordijn 1998). Lewin (1941, 187) például azt állította, hogy az implicit zsidó antiszemitizmus sokkal gyakoribb és alattomosabb, mint annak explicit megnyilvánulásai. Hasonlóképpen Bem és Bem (1970) megállapították, hogy a szexizmus ideológiájának ereje abban rejlik, hogy nagy részben nem tudatos, konszenzuális és kollaboratív természetű.

A rendszerigazolás elmélete szerint azonban a mindenkori rendszer ideológiai alátámasztása áthatja az egész emberi gondolkodást, és ennek az alátámasztásnak számos formája működhet nem tudatosan is (Jost 2001; Jost és Banaji 1994; Nosek, Banaji és Greenwald, megjelenés alatt). Ez részben azért van így, mert az emberek olyan mértékben szocializálódnak az egyenlőtlenség racionalizálására, hogy a rendszerigazoló gondolkodásmód túl tanulttá és tudattalanul működővé válik, ahogy azt Bem és Bem állítja (1970). A rendszerigazolás implicit szinten működésének egyik oka az lehet, hogy a külső csoportot előnyben részesítő tudatos hiedelmek az alacsony státusú csoport tagjainál diszkomfort és disszonancia érzéshez vezethetnének. A kellemetlen érzéseket elkerülendő, az emberek gyakran elutasítják ezeket a hiedelmeket. Így a rendszerigazolás vezethet ugyan attitűdbeli ambivalenciához (pl. Glick és Fiske 2001; Jost és Burgess 2000), de kevésbé valószínű, hogy megkérdőjeleződik vagy elutasításra kerül, ha implicit, illetve nem ellenőrzött szinten marad. Tehát az alacsony státusú csoportok tagjai gyakrabban kellene hogy hangot adjanak a külső csoport előnyben részesítésének akkor, amikor az ön- és a csoportigazolási szükségletek kevésbé kiugróak, például olyankor, amikor a preferenciák impliciten vagy nem beavatkozó módszerek segítségével tárulnak fel.

Van egy másik, az előbbihez kapcsolódó indok is arra, hogy a rendszerigazolásnak ne csak az explicit, hanem az implicit formái is vizsgáljuk. A rasszizmus és a szexizmus kutatói folyamatosan

hangsúlyozzák, hogy sok csoportközi elfogultság „földalattivá” vált a 20. század második felében bekövetkezett társadalmi változások következtében (pl. Crosby, Bromley és Saxe 1980; Devine 1989; Dovidio és Gaertner 1986; Sears 1989; Swim, Aikin, Hall és Hunter 1995). Véleményük szerint manapság az emberek tisztában vannak vele, hogy társadalmilag nem helyénvaló explicit előítéleteket kifejezni mások iránt, ezért elfogultságaik közvetetté, rejtetté és (bizonyos esetekben) tudattalanná válnak. Ez a feltételezés húzódik meg az olyan elméletek mögött, mint például a „modern rasszizmus” (McConahay 1986), az automatikus sztereotipizálás (Devine 1989), a „szimbolikus rasszizmus” (Sears 1989), az „averzív rasszizmus” (Dovidio és Gaertner 1986), a „rejtett és nyilvánvaló előítéletesség” (Pettigrew 1998) és a „modern szexizmus” (Swim és munkatársai 1995). Mindegyik esetben arról van szó, hogy az előnyösebb helyzetben levő csoportok rejtett (vagy nyílt) módon pozitívan elfogultak a saját csoportjukkal, míg a hátrányos helyzetű csoportokkal szemben negatív elfogultságot mutatnak. Ugyanakkor azok közül, akik ezeket az elfogultságokat vizsgálták, senki sem foglalkozott az itt felvetett lehetőséggel, tehát azzal, hogy az alacsony státusú csoportok tagjai hasonló implicit elfogultságokat hordoznak a saját csoportjukkal kapcsolatban.²

MÓDSZERTANI INDOKOK A RENDSZERIGAZOLÁS IMPLICIT FORMÁINAK FELTÁRÁSÁRA

Módszertani indokok is szólnak amellett, hogy fontos a rendszerigazolás implicit formáit vizsgálni. Pontosabban azoknak az ellenvetéseire szeretnénk választ adni, akik szkeptikusak aziránt, hogy az alacsony státusú csoportok tagjai valóban internalizálják az egyenlőtlenséget. Az implicit mérési módszer két ilyen ellenvetést küszöbölhet ki. Egyrészt azt, hogy a külső csoportok előny-

² Gaertner és Bickman (1971) kísérletében fehér illetve fekete résztvevők telefonos segítséget nyújthattak egy problémákkal küzdő fehér vagy fekete személynek. Mind a fehérek, mind a feketék segítőkészebbek voltak a fehér telefonálókkal, bár ez a különbség nem volt szignifikáns a fekete résztvevőknél, és a kutatók nem foglalkoztak a külső csoport előnyben részesítésével kapcsolatos elméleti megfontolásokkal.

ben részesítését explicit mérésekkel bizonyító korábbi vizsgálatok a nyilvános konformitást és az önbemutatói stratégiákat tükrözték és nem a valós internalizációt (Reicher és Levine 1994; Scott 1990; Spears, Jetten és Doosje 2001), másrészt azt, hogy a követelményjellemzők érvényesülnek (pl. Mullen, Brown és Smith 1992).

Allport (1954) a feketék és zsidók „öngyűlöletéről” írva szükségesnek vélte, hogy különbséget tegyen egyrészt a tettetés és behízelgés, másrészt az alsóbbrendűség valós internalizációja között. Azt állította, hogy „bonyolultabb mechanizmus van jelen azokban az esetekben, amikor az áldozat nem tettet, hogy egyetért a „feljebbvalóival”, hanem ténylegesen egyetért velük és saját csoportját az ő szemükön keresztül látja” (150). A rendszerigazolás elmélete csakugyan azt jósolja, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai nem csak „tettetik”, hogy elfogadják helyzetüket, hanem valóban a domináns kulturális lencsén keresztül szemlélik magukat (pl. Bem és Bem 1970; Jost és Banaji 1994).

A nyilvános konformitás és a személyes elfogadás megkülönböztetése nem csak a társas befolyásolás vizsgálatához elengedhetetlen általánosságban (pl. Deutsch és Gerard 1955), hanem a „domináns ideológia” és a „hamis tudat” (pl. Jost 1995) hatásával kapcsolatos bizonyos ellentmondások tisztázásához is szükséges. Például Scott (1990) azon az alapon kritizálta a hamis tudat fogalmát, hogy az olyan jelenségek, mint a hatalommal szembeni tisztelet vagy a külső csoport előnyben részesítése csupán egy stratégiai jellegű, nyilvános önbemutatói részei, amelyek nagyon is elmenthetően állnak az emberek valós attitűdjeivel. Scott azt állítja, hogy a hátrányos helyzetű csoportok nem teszik igazán magukévá a rendszert igazoló hiedelmeket, csupán „behízelgnek” a büntetés és a szemrehányás elkerülése érdekében. Spears és munkatársai (2001, 482) szintén kétségeiket fejezték ki aziránt, hogy a külső csoport explicit módszerekkel mért előnyben részesítését az alsóbbrendűség interiorizálásának hiteles bizonyítékaként fogadjuk-e el. Elismerjük, hogy a *múltbeli* bizonyítékok nem elégségesek ahhoz, hogy megkülönböztessük a társadalmi egyenlőtlenség nyilvános és személyes megnyilvánulásait.

Mullen és munkatársai (1992) a saját csoport iránti elfogultság bejósolói áttekintő metaanalitikus munkájukban interakciót találtak a saját csoport relatív státusa és a csoportkategorizáció valósá-

gos volta között (azaz, hogy a csoportkülönbségeket a laboratóriumban hozták létre, vagy valóban léteztek a társadalomban). A kísérleti csoportok esetében a státusnak szignifikáns hatása volt; a magas státusú csoportok tagjai erőteljesebb elfogultságot mutattak a saját csoport iránt (és kisebb elfogultságot a külső csoport iránt), mint az alacsony státusú csoportok tagjai (lásd még Jost 2001). Azonban a „való világból” származó csoportok esetében nem találtak szignifikáns kapcsolatot a saját csoport státusa és a saját csoport iránti elfogultság között. Ezt a kísérleti és a valós csoportok közötti különbséget nem magyarázták az utóbbi csoportok nagyobb heterogenitásával, vagy olyan moderáló változókkal, mint például a státuskülönbségek észlelt legitimitása. Ehelyett Mullen és munkatársai (1992) elvetették a „mesterséges csoportok” kísérleti eredményeit, és azt a megállapítást tették, hogy „ha az átmenetileg, feladatspecifikusan meghatározott státusra koncentrálnánk, akkor arra a téves következtetésre juthatnánk, hogy a saját csoport előnyben részesítése döntően a magasabb státusú csoportokra jellemző” (119). Ez azt implikálta, hogy a kísérleti csoportoknál a követelményjellemzők játszottak döntő szerepet a társadalmi státus és a saját csoport előnyben részesítése közötti összefüggés létrehozásában, és ezért csak a valós csoportok eredménye megbízható, ahol nem volt ilyen összefüggés.

A KUTATÁS ÁTTEKINTÉSE

Tehát mind elméleti, mind módszertani megfontolásból hasznos lenne tudni, hogy az emberek mutatnak-e rendszer-igazolási hajlamot a csoportértékelés implicit és nem beavatkozó mérése esetén. Kutatásunk elsődleges célja az volt, hogy a külső csoport előnyben részesítését ily módon vizsgáljuk, ezáltal minimálisra csökkentve a társas kívánatosság, az önbemutatói stratégiák és a kísérleti követelményjellemzők hatását (Webb, Campbell, Schwartz, Sechrest és Grove 1981). Az első kutatás fókuszában egy magas és egy alacsony státusú egyetemre beiratkozott diákok implicit ingroup-outgroup értékelése állt. A második kutatásban a csoportstátus (etnikai hovatartozás alapján) hatását vizsgáltuk a csoportközi preferencia nem beavatkozó viselkedéses mérőeszközével (vö. Crosby és munkatársai 1980; Webb és

munkatársai 1981). A harmadik kutatásban családi névadási preferenciákat vizsgáltunk, melyek közvetetten mérik a férfiak és a nők relatív értékét és értékelését a társadalomban (Bem és Bem 1970; Greenwald és Banaji 1995). Az utóbbi két vizsgálat jelentősen javította a rendszerigazolással kapcsolatos kutatások külső validitását azzal, hogy implicit preferenciát mutatott ki két különböző magas státusú csoport iránt (a második vizsgálatban a fehérek, a harmadik vizsgálatban a férfiak csoportja iránt) társadalmi jelentőséggel bíró cselekvésekben (a második vizsgálatban ez az interakciós partner kiválasztása, a harmadik vizsgálatban a gyermek elnevezése volt).

Az első vizsgálatban az implicit attitűdöket mértük a Greenwald, McGhee és Schwartz (1998) által kifejlesztett Implicit Asszociációs Teszt (IAT) segítségével. A csoportközi viszonyok vonatkozásában ezt a tesztet főleg a saját csoport implicit előnyben részesítésének mérésére használják (pl. Dasgupta, McGhee, Greenwald és Banaji 2000; Greenwald és munkatársai 1998; Ottaway, Hayden és Oakes 2001; Rudman, Greenwald, Mellott és Schwartz 1999). Ez idáig az IAT-t használó legtöbb kutató feltételezte, hogy az implicit elfogultságok a saját csoportnak kedveznek és a külső csoportot hátrányosan érintik. Azonban az IAT-t használó friss kutatások azt mutatják, hogy mind a fehérek, mind az afroamerikaiak a fehéreknek kedvező implicit értékelő elfogultságokat mutatnak. Ez azt jelzi, hogy az afroamerikaiak bizonyos mértékig internalizálták a faji egyenlőtlenséget (pl. Nosek és munkatársai, megjelenés alatt; Spicer és Monteith 2001). Ezek az eredmények arra utalnak, hogy az IAT felhasználható a magasabb státusú csoportok iránti konszenzuális, rendszerigazoló preferenciák feltárásához.

A második vizsgálatot úgy terveztük meg, hogy megvizsgáltuk a rendszerigazolás hatását egy abból következő, ám nem beavatkozó módon mért döntésre. Konkrétan azt vizsgáltuk meg, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai vajon inkább a saját csoportjuk, vagy a magasabb státusú külső csoport tagjaival érintkeznének-e szívesebben. Az általunk jószolt eredmények jelentősen eltérnek a homofíliát, a hasonlóságot és a társas azonosulást hangsúlyozó szociológiai és pszichológiai elméletek jóslataitól (pl. Allen és Wilder 1975; Brewer 1979; Byrne 1971; Hogg és Abrams 1988; Tajfel és Turner 1979). Széles körben elfogadott például az a nézet, mely

szerint az emberek gyakrabban választják interakciós partnernek a saját társadalmi csoportjuk tagjait, mint más csoportok tagjait (pl. Tsui, Egan és O'Reilly 1992). Azonban ez a feltételezett homofília (akárcsak a saját csoport iránti feltételezett elfogultság) valószínűleg inkább a magas státusú csoportokra igaz, mint az alacsony státusúakra (pl. Baron és Pfeffer 1994; Ibarra 1992; Jost és Elsbach 2001). Tisztáznunk kell, hogy nem azt állítjuk, hogy a saját csoport előnyben részesítését hangsúlyozó elméletek tévednek, csupán azt, hogy nem magyarázzák a külső csoport tagjai iránti kognitív, affektív és viselkedési preferencia létezését, amely az alacsony státusú csoportok tagjai körében léphet fel (pl. Jost és Banaji 1994).

A harmadik vizsgálatban olyan közösen vagy együttműködésben meghozott döntéseket (pl. Hardin és Higgins 1996; Levine, Resnick és Higgins 1993) vizsgáltunk, melyeket hímnemű és nőnemű szülők együtt hoztak meg. Ezek a döntések nőkkel szembeni implicit elfogultságokat tártak fel (lásd még Crandall 1995). Tehát a rendszerigazolás pszichológiájának vizsgálatából nem következik, hogy a külső csoport előnyben részesítése mindig az elszigetelt egyén attitűdjeiből, ítéleteiből vagy döntéseiből ered. Épp ellenkezőleg, az egyenlőtlenség internalizálódásához és legitimizálódásához szükség van arra a társas kontextusra, amelyben az egyik csoportot konszenzuálisan alsóbbrendűnek tartják a másikkal (Stangor, Sechrist és Jost 2001). A rendszerigazolás kollaboratív vállalkozás. A nemi különbségek tekintetében ez azt jelenti, hogy a férfiak és a nők együttműködnek a nők alárendelésében (lásd még Bem és Bem 1970; Glick és Fiske 2001).

A „név-betű” hatás vizsgálata azt mutatta ki, hogy az emberek általában más betűkhöz képest előnyben részesítik azokat a betűket, amelyek a saját nevükben szerepelnek (pl. Nuttin 1987). Greenwald és Banaji (1995) vetették fel, hogy a betűk megítélését (és talán maguknak a neveknek a megítélését is) fel lehetne használni az önértékelés implicit vagy közvetett mérésére. A harmadik vizsgálatban születési híreket tanulmányoztunk abból a célból, hogy eldönthessük, a szülők hajlamosabbak-e gyermeküket a hímnemű szülő után elnevezni, mint a nőnemű után, valamint hajlamosabbak-e a hímnemű gyermek születését közzétenni, mint a nőneműét. Tehát az „implicit paternalizmust” vizsgáltuk, azaz a nemi egyenlőtlenség rendszerének fenntartására irányuló tendenciát. Ez a férfiak implicit előnyben részesítésé-

ben nyilvánul meg, és egyformán tetten érhető az anyák és az apák lényeges döntéseiben.

Mivel mindhárom vizsgálatban implicit, nem beavatkozó módszereket alkalmaztunk, segítségükkel eldönthető, hogy a magas státusú csoport tagjainak előnyben részesítése csupán önbemutatói stratégia vagy egy valóban internalizált lelkiállapot. Mivel a vizsgálatokban három különböző csoportban három különböző státusviszony volt jelen, ha hasonló eredményeket kapnánk mindhárom esetben, az arra utalna, hogy a rendszer egyenlőtlenségeinek igazolásában és fenntartásában általános szociálpszichológiai folyamatok vesznek részt. Végül mivel kutatásunkban társas relevanciával bíró cselekvéseket vizsgáltunk implicit, selfreleváns válaszok segítségével, így az rámutathat a magas státusú csoportokat előnyben részesítő rendszer-igazolási preferenciák több lényeges személyes és társadalmi következményére.

ELSŐ VIZSGÁLAT

Az első vizsgálatban Greenwald és munkatársai (1998) Implicit Asszociációs Tesztjét (IAT) használtuk. Az IAT azt vizsgálja, mennyire kedvezőek az emberek automatikus, túltanult asszociációi különböző fogalmakkal kapcsolatban – maga a teszt azt méri, hogy mennyire könnyen tudják ezeket a fogalmakat pozitív vagy negatív jelentést hordozó szavakkal társítani. A jelen vizsgálatban a selffel, valamint a saját és a külső csoporttal kapcsolatos automatikus asszociációkra voltunk kíváncsiak csoportközi egyenlőtlenség feltétele mellett. Így három ülésben két egyetem, a Stanford (magas státusú csoport) és a San Jose State University (alacsony státusú csoport) diákjai vettek részt az Implicit Asszociációs Tesztben. Habár ebben az esetben lehetséges, hogy a státuskülönbségnek van „objektív” alapja, ez nem jelenti azt, hogy a sztereotípiák elfogadása független a rendszerigazolástól. Az elmélet olyan *általános* folyamatokat ír le, melyek részt vesznek mind a helytálló, mind a téves ítéletek kialakulásában.

Az *implicit önértékelési* feladatban a résztvevőknek selfreleváns és nem selfreleváns szavakat kellett besorolniuk pozitív vagy negatív jelentésű szavak mellé. Az *implicit saját csoport értékelési* feladatban a saját, illetve a külső csoporttal kapcsolatos szavakat

kellett pozitív vagy negatív jelentésű szavakhoz párosítaniuk. Az *implicit sztereotipizálási* feladat pedig abból állt, hogy a saját, valamint a külső csoporttal kapcsolatos szavakat kellett összepárosítaniuk olyan vonásokat jelölő szavakkal, amelyek a tanuláshoz, illetve a szabadidős tevékenységekhez kapcsolódtak. A teszt megalkotói szerint amennyivel gyorsabban párosítják az emberek a selfreleváns, illetve a saját csoporthoz kapcsolódó szavakat a pozitív jelentésű szavakkal, mint a negatív jelentésűekkel, annyira kedvező az önmagukról vagy a saját csoportjukról alkotott implicit értékelésük (Dasgupta és munkatársai 2000; Greenwald és munkatársai 1998; Nosek és munkatársai, megjelenés alatt; Ottaway és munkatársai 2001; Rudman és munkatársai 1999).

Módszer

Résztvevők A kísérlethez diákokat toboroztunk a Stanford Universityről (21 nő 19 férfi; 22 fehér, 8 ázsiai-amerikai, 6 afro-amerikai, 1 latin-amerikai, 1 indián, 2 személyről nincs adat) és a San Jose Universityről (18 nő, 22 férfi; 19 fehér, 8 ázsiai-amerikai, 3 afroamerikai, 9 latin-amerikai, 1 indián) a két egyetem könyvtárában. Azért ezt a helyszínt választottuk, mert: *a)* nyilvános és csöndes, *b)* a két egyetemen könyvtára hasonló volt és *c)* azt feltételeztük, hogy a könyvtárban toborzott diákok számára fontos a tanulmányi teljesítmény (tehát a diákok hasonlók egymáshoz). A diákok hat dollárt kaptak a vizsgálatban való részvételükért. A kísérletet egy laptop számítógépen bonyolítottuk le. Az instrukciók szorosan követték Greenwald és munkatársai (1998) eljárását.

Ingeranyag A saját csoport-külső csoport osztályozáshoz *a)* a saját, valamint a külső csoporttal kapcsolatos három-három asszociációt, *b)* tizenkét-tizenkét pozitív és negatív sztereotípiá-irreleváns szót és *c)* kilenc-kilenc tanulásra, illetve szabadidős tevékenységekre vonatkozó sztereotípiákhoz kapcsolódó szót használtunk. A saját és a külső csoporthoz asszociált szavak a két egyetem neve („Stanford” illetve „SJSU”), helye („Palo Alto” illetve „San Jose”), valamint sportegyesületének neve („Cardinal” illetve „Spartans”) voltak.

Az implicit értékelési (affektív) feladathoz tizenkét pozitív és tizenkét negatív jelentésű szót választottunk a Greenwald és munkatársai által összeállított listákról. A pozitív szavak a következők voltak: „simogatás, ölelés, gyémánt, dicsőség, arany, egészség, öröm, kedvesség, szerencsés, napkelte, igazság és melegség”. A negatív szavak a következők voltak: „bántalmazás, gyötrellem, roham, brutális, halál, mocsok, gyilkos, mérge, nyomorognyed, bűz, kínzás és okádék”.

Az implicit sztereotipizálási feladathoz kilenc tanuláshoz köthető („sikerés, intelligens, szorgalmas, törekvő, hozzáértő, okos, iparkodó, határozott és szervezett”) és kilenc, a szabadidős tevékenységekhez kapcsolódó szót választottunk („barátságos, játékos, izléses, jó kedélyű, nyugodt, társaságkedvelő, vidám, sokoldalú és divatos”). A „tanulással kapcsolatos” és a „szabadidős tevékenységekhez köthető” sztereotípiák két csoportja nagyjából megfeleltethető a „státuszreleváns” és a „státuszirreleváns” jellemzők két csoportjának (pl. Jost 2001; Spears és Manstead 1989; van Knippenberg 1978). Mivel azonban az utóbbi kifejezések jelentésével a diákok talán nincsenek tisztában, a kísérletben is a „tanulással kapcsolatos”, illetve az „szabadidős” címkéket használtuk.

Az implicit önbecsülés méréséhez használt ingereket maguk a résztvevők generálták a számítógép által feltett kérdésekre adott válaszaik révén. Konkrétan az történt, hogy a válaszadók önmagukkal kapcsolatos ingereket választottak ki nemük, keresztnevük, családi nevük, születésnapjuk, lakóhelyük, országuk, etnikai hovatartozásuk és vallásuk megadásával. Ezen kívül hozzájuk nem kapcsolódó ingereket is választottak a fenti kategóriák alternatív válaszlehetőségei közül. Az eredmény két ingerhalmaz lett, amelyek közül az egyik kapcsolatos volt a válaszadóval, a másik nem. Ezeket azután vagy pozitív, vagy negatív jelentésű szavakkal társítottuk, hogy így mérjük az implicit önbecsülést (pl. Greenwald és Banaji 1995). A válaszadók végeredményben tehát három IAT-sorozatban vettek részt, amelyek a következő ingerpárosításokból álltak: Stanforddal/SJSU-val kapcsolatos szavak pozitív/negatív szavakkal (implicit saját csoport/külsőcsoport-preferencia); Stanforddal/SJSU-val kapcsolatos szavak tanulással kapcsolatos/szabadidős tevékenységekkel kapcsolatos szavakkal (implicit sztereotipizálás); énreleváns/nem énreleváns szavak pozitív/negatív szavakkal (implicit önértékelés).

Eljárás

A diákokat buzdítottuk, hogy vegyenek részt egy vizsgálatban, melyben a selffel és a csoporttagsággal kapcsolatos implicit (másképp: tudattalan) attitűdöket mérjük. Tájékoztattuk őket, hogy a vizsgálat egy számítógép segítségével történik, és hogy a résztvevők általában élvezetesnek találják a közreműködést. A diákok a kísérlet előtt nyomtatványt töltöttek ki, amelyben kinyilvánították részvételi szándékukat. A kísérlet utáni tájékoztatás folyamán bebizonyosodott, hogy egyik résztvevő sem jött rá a vizsgálatunk hipotézisére.

Az IAT-ben a résztvevőknek négy, különböző típusba tartozó szót kell gyorsan besorolniuk két, egymást kölcsönösen kizáró kategória valamelyikébe. Például megkérhetjük őket arra, hogy a pozitív jelentésű és a selfreleváns szavakat az egyik, míg a negatív jelentésű és a selfirreleváns szavakat a másik kategóriába sorolják (Greenwald és munkatársai 1998). A saját csoport implicit előnyben részesítésének érzelmi szempontú méréséhez a résztvevőknek a „kompatibilis” feltételben a szavakat vagy „a Stanfordinra utaló és a pozitív szavak” vagy „az SJSU-ra utaló és a negatív szavak” csoportjába kellett sorolniuk. Az „inkompatibilis” feltételben a párosítást megfordítottuk („a Stanfordinra utaló és a negatív szavak” illetve „az SJSU-ra utaló és a pozitív szavak”). A saját csoport/külső csoport implicit előnyben részesítését a kompatibilis és az inkompatibilis feltétel válaszlátenciáinak különbségével mértük. Azért ez az IAT-n mutatott implicit elfogultság legmegfelelőbb mérőeszköze, mert: *a)* az elfogultság az egyik párosítás iránti viszonylagos preferenciában mutatkozik meg a másik párosítással szemben, *b)* viszonylag kevésbé befolyásolják az egyének között a reakcióidő tekintetében fennálló különbségek, és mind-egyik résztvevő a saját maga kontrollja is egyben és *c)* nem egy olyan mérőszám, amely a kísérlet előtti és utáni eredmény közötti különbséget mutatja, ezért nincs kitéve az ilyen értékekre vonatkozó módszertani ellenvetéseknek. A pozitív pontszámok a magasabb státusú Stanford-csoport előnyben részesítésére utalnak, míg a negatív pontszámok az alacsonyabb státusú SJSU-csoport előnyben részesítésére utalnak.

Az implicit sztereotipizálás kognitív szempontú méréséhez a kompatibilis feltétel („a Stanfordinra utaló és a tanulással kapcsola-

tos szavak”, illetve „az SJSU-ra utaló és a szabadidős tevékenységekre vonatkozó szavak” csoportja) válaszlatenciáit kivontuk az inkompatibilis feltétel („a Stanfordra utaló és a szabadidős tevékenységekre vonatkozó szavak”, illetve „az SJSU-ra utaló és a tanúlással kapcsolatos szavak” csoportja) latenciáiból. A pozitív előjelű pontszám erősebb relatív (sztereotipikus) asszociációra utal a Stanford és a tanulmányok között. Az implicit önértékelés méréséhez szintén kiszámoltuk a kompatibilis („az énrreleváns és a pozitív szavak”, illetve „a nem énrreleváns és a negatív szavak” csoportja) és az inkompatibilis („az énrreleváns és a negatív szavak”, illetve „a nem énrreleváns és a pozitív szavak” csoportja) feltételek közötti reakcióidő-különbséget. A magasabb pontszámok magasabb implicit önértékelésre utalnak.

Minden válaszadó részt vett mindhárom IAT-ülésben (mind-egyik ülés előtt gyakorló próbákkal). A három IAT-ülés sorrendjét a sorrendi hatás kiküszöböléséhez variáltuk. A résztvevők fele először az implicit önértékelési feladatot hajtotta végre, majd a két Stanford-SJSU osztályozási feladatot, a másik fele fordítva. A két Stanford-SJSU osztályozási feladat (az affektív értékelési és a sztereotipizálási feladat) sorrendjét szintén variáltuk, továbbá a kompatibilis és nem kompatibilis feltételek sorrendjét is.

Elemzés, eredmények és értelmezés

Az IAT módszertanában használatos standard adatredukciós technikák alkalmazásával (Dasgupta és munkatársai 2000; Greenwald és munkatársai 1998) minden résztvevő három összesített pontértéket kapott a három implicit mérés eredményeképpen. A figyelmetlenségből és az anticipációs válaszadásból következő variancia csökkentése végett a 300–3000 ezredmásodperces latenciatartományon kívül eső egyéni reakcióidőket átkódoltuk erre a legalacsonyabb, illetve legmagasabb értékre. Továbbá a varianciaanalízisek lefolytatása előtt a nyers latenciaértékeken természetes logaritmustranszformációt hajtottunk végre. A kompatibilis és a nem kompatibilis feltételek sorrendjét az összes varianciaanalízisben kovariánsként kezeltük. Három résztvevő adatait kiugróan magas hibaarányaik (legalább egy kritikus próbasorozatban 25%-nál magasabb hibaarány) miatt nem tudtuk

felhasználni. Így a minta végső elemszáma: 38 személy a Stanford-csoportból és 39 személy az SJSU-csoportból. A nemnek sem főhatása, sem interakciós hatása nem volt szignifikáns egyik esetben sem, ezért a férfiak és a nők eredményeit összesítve közöljük.

A saját csoport és a külső csoport előnyben részesítése

Az affektív értékelésben (kellemes vagy kellemetlen) mutatott Stanford iránti preferenciát egy két szempontos (a Stanford vagy az SJSU diákja, illetve kompatibilis vagy nem kompatibilis feltétel) varianciaanalízissel vizsgáltuk. Az elemzés azt mutatta, hogy van egy általános főhatás, amelyből következően a résztvevők gyorsabban válaszoltak a kompatibilis (Stanfordot előnyben részesítő), mint a nem kompatibilis (SJSU-t előnyben részesítő) feltétel érvényesülésekor ($M=42,95$ em.), $F(1,73)=7,10$, $p<0,01$. Ezt a főhatást azonban módosította a csoport és a feltétel közötti interakció [$F(1,73)=30,02$, $p<0,001$]. A stanfordi diákok nagyobb valószínűséggel rendelkeztek a Stanfordot előnyben részesítő implicit asszociációkkal ($M=153,36$ ms), mint az SJSU diákjai, akik gyenge, ezzel ellentétes preferenciát mutatnak ($M=-64,62$ em.). Egymintás t-próbák segítségével kimutattuk, hogy a preferenciaértékek a stanfordi diákok esetében szignifikánsan eltértek a nullától (a saját csoport előnyben részesítése irányában), [$t(37)=7,40$, $p<0,001$], de az SJSU diákjainál nem [$t(38)=1,50$, n. sz.]. A magas státusú csoport tagjai tehát szignifikáns mértékben preferálták a saját csoportjukat, míg az alacsony státusú csoport tagjai nem.

Az ingroup/outgroup implicit előnyben részesítését dichotóm változóként is elemeztük oly módon, hogy a résztvevők összesített pontértékét vagy pozitív, vagy negatív kategóriába soroltuk. Ily módon mindkét egyetemi csoportban meghatározhattuk, hogy a diákok hány százaléka mutat ingroup-, illetve outgroup-preferenciát. Ez a mérés azt mutatta, hogy mind a stanfordi diákok többsége (84,2%), mind az SJSU diákjainak többsége (64,1%) a saját csoportját részesítette előnyben. Ez az eredmény megfelel Tajfel és Turner (1979) szociálisidentitás-elméletének, és azt mutatja, hogy ebben a kontextusban a legtöbben saját csoportjukat

részesítették előnyben, még akkor is, ha az objektíven alsóbbrendű pozíciót töltött be (de lásd Spicer és Monteith 2001). Az SJSU diákjainál azonban több mint kétszer olyan gyakori volt, hogy a külső csoportot részesítették előnyben (35,9%), mint a stanfordiaknál (15,8%). Tehát az alacsony státusú csoport tagjainak több mint egyharmada a külső csoportot részesítette előnyben az affektív preferencia implicit mérése esetén. A csoportok közötti különbség szignifikáns volt ($\chi^2 = 4,05$, $df = 1$, $p < 0,05$).

Implicit sztereotipizálás

Az implicit sztereotipizálás mértékén végzett varianciaanalízis az ingerkompatibilitás szignifikáns főhatását mutatta ki. Mindkét csoport inkább a Stanfordhoz kapcsolta a tanulással kapcsolatos jellemzőket, és inkább az SJSU-hoz a szabadidős tevékenységekkel kapcsolatosakat [$M=95,94$ em., $F(1,74) = 35,65$, $p < 0,001$]. Úgy tűnik tehát, hogy ez a sztereotípa konszenzuális (Glick és Fiske 2001; Jost és Banaji 1994). Egymástól függetlenül mind a Stanford [$M=132,20$ em., $t(37)=6,04$, $p < 0,001$], mind az SJSU [$M=62,48$ em., $t(37)=2,55$, $p < 0,05$] diákjai szignifikáns preferenciát mutattak a kompatibilis („Stanford+tanulás” és „SJSU+szabadidő”) párosítások iránt, szemben a nem kompatibilis párosításokkal („Stanford+szabadidő” és „SJSU+tanulás”). Mivel mindkét terület (tanulás és szabadidő) pozitív valenciával bír, a sztereotípa internalizálását az SJSU diákjainál nem tekintettük a külső csoport preferálásával azonosnak. Mindazonáltal a sztereotípa internalizálása az SJSU sajátcsoportra adott kedvezőtlenebb affektív reakcióhoz kapcsolódott.

Implicit önértékelés

A kompatibilis feltétel erőteljes főhatása azt mutatta, hogy mindkét csoport tagjainak kedvező implicit önértékelése volt, $F(1,74)=578,10$, $p < 0,0001$. Ez azt jelenti, hogy a résztvevők általában sokkal gyorsabban válaszoltak a kompatibilis („énnel kapcsolatos vagy pozitív” illetve „nem az énnel kapcsolatos vagy negatív” kategóriák), mint az inkompatibilis („énnel kapcsolatos

vagy negatív” illetve „nem az énnel kapcsolatos vagy pozitív” kategóriák) feltételben ($M=447,15$ em.). A csoporttagságnak sem főhatása, sem interakciója nem mutatkozott. Az az eredmény, hogy az SJSU diákjai kevesebb implicit sajátcsoport-preferenciát mutattak, mint a stanfordi diákok, de nem rendelkeztek alacsonyabb implicit önértékeléssel, összhangban áll a korábbi kutatásokkal, melyek azt mutatták, hogy a csoportszintű státuskülönbségek nem feltétlenül jelennek meg az egyéni önértékelés szintjén is. Crocker és Major (1989) például azt állították, hogy a stigmatizáltság egyes formái a stigmatizált személy önvédelméhez segítő jellemzőkkel rendelkeznek. Ugyanakkor az önértékelés a csoportértékelés kapcsolatban álltak egymással, legalábbis a tudatosság implicit szintjén.

Az implicit sztereotipizálás, a saját csoport előnyben részesítése és az önértékelés közötti korrelációk

Azt állítjuk, hogy a rendszert igazoló attitűdök, akár helyesek, akár tévesek, kedvezőtlen következményekkel járnak az önértékelésre és a csoportértékelésre nézve az alacsony státusú csoportok tagjainak körében (Jost és Thompson 2000). Az első vizsgálat két olyan bizonyítékot mutatott fel, melyek ezt alátámasztják. Először is minél inkább elfogadták az SJSU diákjai azokat a sztereotípiákat, melyek a Stanfordhoz a tanulást, az SJSU-hoz pedig a szabadidős tevékenységeket társították, annál hajlamosabbak voltak a Stanfordot előnyben részesíteni az affektív IAT-mérésnél ($r=0,50$, $p < 0,005$). Továbbá a stanfordi diákoknál pozitív, de nem szignifikáns korreláció mutatkozott az implicit sztereotipizálás és a (sajátcsoport-) preferálás között ($r=0,20$, n. sz.). Tehát a magas és az alacsony státusú csoportokat megkülönböztető konszenzuális sztereotípiák elfogadása (pl. Mullen és munkatársai 1992; Spears és Manstead 1989) az alacsony státusú csoport tagjainak a részéről a csoporthoz való pozitív kötődés rovására megy.

Másodszor is a stanfordi diákoknál pozitív korreláció állt fenn a Stanford implicit előnyben részesítése és az implicit önértékelés között ($r=0,37$, $p < 0,05$), míg az SJSU diákjainál e két tényező között negatív (habár nem szignifikáns) korreláció volt ($r=-0,16$, n. sz.). Ez a két korreláció szignifikáns mértékben eltért

egymástól ($Z=2,31, p<0,05$). Összefoglalva: a sztereotípiák implicit elfogadása az alacsony státusú diákoknál alacsonyabb önértékeléshez kapcsolódott (de a magas státusúaknál nem), továbbá a magas státusú diákoknál a saját csoport iránti implicit elfogultság magasabb implicit önértékeléshez kapcsolódott (de az alacsony státusúaknál nem).

MÁSODIK VIZSGÁLAT

A második vizsgálatban a rendszerigazolás viselkedéses következményeit vizsgáltuk úgy, hogy latin-amerikai, ázsiai-amerikai és fehér diákokat arra kértünk, válasszanak interakciós partnert egy „ismerkedési vizsgálatban”. A homofiliára, a hasonlóságra és a társas azonosulásra alapozó elméletekkel szemben (pl. Allen és Wilder 1975; Brewer 1979; Byrne 1971; Hogg és Abrams 1988; Tajfel és Turner 1979; Tsui és munkatársai 1992) a rendszerigazolás elmélete azt jósolja, hogy az alacsony státusú csoportok tagjai (a latin-amerikaiak és az ázsiai-amerikaiak) a magasabb státusú külső csoport tagjait (a fehéreket) preferálják a saját (alacsony státusú) csoportjuk tagjai ellenében.

Módszer

Részvevők Vizsgálatunk mindkét szakaszában olyan diákok vettek részt, akik az UCLA bevezető szociálpszichológiai kurzusának hallgatói voltak. A két ülést öt hét választotta el egymástól, a diákok pedig részvételükért tanulmányi kreditet kaptak. Egy 145 fős latin-amerikaiakból, ázsiai-amerikaiakból és fehérekből álló kezdeti mintából kiválasztottuk azt a 72 nőt és 30 férfit, akik az Egyesült Államokban születtek, vagy hatéves koruk előtt kerültek oda. Azért korlátoztuk a mintát ezekre a résztvevőkre, mert célunk az Egyesült Államokban fennálló státushierarchiák viselkedéses hatásainak vizsgálata volt, függetlenül az USA-n kívüli csoportközi konfliktusoktól (pl. Japán és Korea történelmi szembenállása), továbbá függetlenül attól a bevándorlókra jellemző motivációtól, hogy a tudatos asszimiláció eszközeként fehér amerikaiakkal lépjenek interakcióba. A nemi különbségek

vizsgálatahoz nem volt elegendő kisebbségi csoportba tartozó férfi a mintában.

Ingeranyag és eljárás A vizsgálat első részében a válaszadók csoportos felmérés során demográfiai kérdőívet töltöttek ki. Öt héttel később 18–25 fős beszélgető csoportok keretében zajlott le a kritikus kísérleti ülés. Ennek során a diákok partnert választhattak maguknak egy „ismerkedési vizsgálatához” olyan idegenek közül, akik nevük hangzása alapján különböző etnikai csoportok tagjai voltak.

Minden diák fénymásolt jelentkezési lapot kapott, amelyen már huszonnégy név szerepelt egy másik beszélgető csoportból. Az íven hétfőtől csütörtökig egyórás blokkokban szerepeltek a találkozási időpontok (reggel 9-től délután 5-ig), a rovatokban pedig 24 kitalált név (pontosabban a keresztnév kezdőbetűje és a családi név) különböző kézírással. Az állítólagos interakciós partnerek etnikai hovatartozását úgy manipuláltuk, hogy mindhárom etnikai csoportból nyolc gyakori nevet szerepeltettünk (pl. M. Hernandez, R. Carillo, M. Kuwano, T. Nguyen, S. Clark, P. Miller). Mindegyik etnikai kategóriában azonos számú név szerepelt, amely hasonló az UCLA bevezető szociálpszichológiai kurzusán résztvevők valós etnikai megoszlásához (kb. 35% fehér, 35% ázsiai-amerikai, 20% latin-amerikai). A neveket különböző napokhoz és időpontokhoz társítottuk, hogy ne legyen feltűnő az etnikai csoportok egyenlő aránya. Annak érdekében, hogy mindhárom név egyformán kívánatos időpontokban szerepeljen, véletlenszerűen társítottuk a neveket az időpontokhoz, azzal az egy megkötéssel, hogy minden nap mind a délelőtti mind a délutáni időszakra kellett hogy jusson legalább egy-egy név minden etnikai kategóriából. A beosztásba véletlenszerűen „nem választható” időpontokat is iktattunk.

A vizsgálatra jelentkező diákokat arra kértük, *a*) írják be keresztnévük kezdőbetűjét és a családi nevüket három különböző időponthoz, valamint *b*) rangsorolják a választott három időpontot 1-től (leginkább preferált) 3-ig (legkevésbé preferált). Ez a rangsorolás látszólag azt tette lehetővé a kísérletvezető számára, hogy számos lehetséges módon állítsa össze a végső párosítást. A valóságban azonban azt a célt szolgálta, hogy a három választásukat felhasználva kiszámítsuk a résztvevők preferenciáinak négy pontos

mutatóit. Mindegyik résztvevő választásait pontoztuk aszerint, hogy *a)* milyen arányban választott *ingroup* tagokat (0, 1/3, 2/3 vagy 1) és *b)* milyen arányban választott *fehér* partnereket (szintén 0, 1/3, 2/3 vagy 1). Tehát például egy olyan latin-amerikai résztvevőnek, aki egy latin-amerikai és két fehér partnert választott, az első pontszáma 1/3, a második pontszáma 2/3 lenne. A kiegészítő elemzés azt mutatta, hogy az alapvető eredményeink nem változnak akkor sem, ha hányadok helyett a résztvevők eredeti besorolását használjuk.

A résztvevők egyike sem sejtette a vizsgálat valódi célját, és senki sem jött rá, hogy a kutatásnak köze van az etnikai hovatartozáshoz és az *ingroup*-preferenciákhoz. Annak érdekében, hogy a fedőtörténetünk hiteles maradjon, csak azután tájékoztattuk a vizsgálat valódi céljáról a résztvevőket, miután mind a tizenkét beszélgető csoport tagjai befejezték a részvételt.

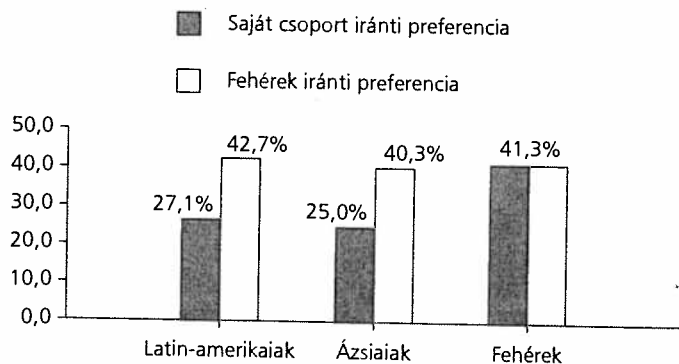
Eredmények

Egy szempontos varianciaanalízissel hasonlítottuk össze a három csoportot abban, hogy tagjaik mennyire preferálják saját csoportjukat. Az elemzésben a független változó a csoporttagság, a függő változó pedig a saját csoportból választott interakciós partnerek aránya volt. A varianciaanalízis a csoporttagság szignifikáns főhatását mutatta ki, $F(1,99)=4,66$, $p<0,05$. A fehé-

rek jobban preferálták a saját csoportot, mint akár a latin-amerikaiak [$F(1,76)=7,01$, $p<0,05$], akár az ázsiai-amerikaiak [$F(1,68)=4,66$, $p<0,05$]. Amint az 1. ábrán látható, az alacsonyabb státusú csoportok tagjai a véletlen aránynál (ami 33,3%) kisebb valószínűséggel választották a saját csoportjuk tagjait. Eredményünk megerősítése érdekében összegeztük a latin-amerikaiak és az ázsiai-amerikaiak *ingroup*-preferenciáját, majd egy mintás t-próbát használtunk az eredmény és a 33,3%-os standard összevetésére. Az elemzés szignifikáns eltérést mutatott, $t(55)=2,05$, $p<0,05$. Ellenben a magas státusú (fehér) csoport tagjai a véletlen aránynál nagyobb valószínűséggel választották saját csoportjuk tagjait, $t(45)=2,31$, $p<0,05$.

A második varianciaanalízissel azt vizsgáltuk, különbözik-e a három csoport abban, hogy mennyire preferálják a fehér partnerrel való interakciót. A három csoport tagjai jóformán egyforma arányban preferálták a fehér interakciós partnert [$F(1,99)=0,07$, n. sz.], ami konszenzuális státushierarchiára utal. Mivel az etnikai csoportok között e tekintetben nem volt különbség, a résztvevők válaszait egyetlen mintaként kezelve megvizsgáltuk, hogy a fehér partner választása szignifikánsan gyakoribb-e a véletlen aránynál, és azt kaptuk, hogy igen, $t(101)=3,50$, $p<0,05$. Elmondható tehát, hogy mindhárom csoport tagjai a fehér diákkal való interakciót preferálták. Érdeemes megjegyezni, hogy az ázsiai-amerikaiak fehérek iránti preferenciája nem az ázsiaiak egyes alcsoportjai közti ellenségesség mellékterméke volt. A japán és a koreai diákok például ugyanolyan valószínűséggel kerültek el a japán vezetéknevű (kitalált) idegent, mint a koreai vezetéknevű (kitalált) idegent.

Talán lehetséges, hogy a nem fehér résztvevők (származásuktól függetlenül) egyszerűen el akarták kerülni azokat (a latin-amerikai és ázsiai vezetéknevűvel rendelkezőket), akikről azt feltételezték, hogy kisebb valószínűséggel beszélnek angolul. Azonban adatainkból nem ez derül ki. Eltekintve attól, hogy minden résztvevőt felvettek a UCLA-re, tehát mindannyian bizonyosságot tettek magas szintű angoltudásukról, azt az eredményt kaptuk, hogy az ázsiai-amerikaiak az esetek 34,7%-ában latin-amerikai interakciós partnert választottak, és a latin-amerikaiak az esetek 30,2%-ában ázsiai-amerikaiakat választottak. A két százalékkérték nem különbözik szignifikánsan a véletlen aránytól. Tehát az alacsony státusú

1. ábra: Az *ingroup* tagot és a fehér bőrzű személyt választók százalékos megoszlása az egyes etnikai csoportokon belül

csoport tagjai (de a magas státusú csoport tagjai nem) *elkerülték* a saját csoportjuk tagjait. A fehéreknél nem volt tapasztalható ilyen averzió. Ehelyett ők, a hagyományos szociológiai és pszichológiai elméletek előrejelzéseinek megfelelően, a saját csoportot részesítették előnyben.

HARMADIK VIZSGÁLAT

A harmadik vizsgálatban a rendszerigazolás elméletének előrejelzéseit nem a tanulmányi státus vagy az etnikai hovatartozás, hanem a nem vonatkozásában vizsgáltuk. Reméltük, hogy további bizonyítékot nyerhetünk azzal kapcsolatban, hogy a rendszerigazolás folyamatai kihatnak az olyan jelentős társas viselkedésekre, mint például a gyermekek elnevezése. Greenwald és Banaji (1995) szerint a betűk és nevek preferálásának mértéke azt a társas és személyes értékelést tükrözi, amelyet implicit módon a selfnek és másoknak tulajdonítunk. Például az emberek szignifikánsan nagyobb mértékben kedvelik a neveik kezdőbetűit, mint az ábécé más betűit (Nuttin 1987). Ez a tendencia az egyén egészséges önértékelését mutatja (Greenwald és Banaji 1995). Az emberek pozitív elfogultsága a saját nevükben előforduló betűk iránt jó előrejelzője a vonzalmuknak olyan emberek, illetve dolgok iránt, akik/amik szintén rendelkeznek ezekkel a betűkkel (Jones, Pelham, Mirenberg és Hetts, megjelenés alatt; Pelham, Mirenberg és Jones 2001). Például az emberek a véletlennél nagyobb eséllyel kötnek házasságot olyan személlyel, akivel azonos betűk találhatóak a nevükben, és ez fennáll mind etnikai csoportokon belül, mind különböző etnikai csoportok között. A friss eredmények arra utalnak, hogy a név-betű preferenciák implicit szinten működnek. Koole, Dijksterhuis és van Knippenberg (2001) például azt demonstrálták, hogy ha a résztvevőket megkérték, hogy gondolják át alaposan, miért ítélnék meg egyes betűket kedvezőbben, mint másokat, akkor a név-betű preferenciák eltűntek. Koole és munkatársai (2001) továbbá azt találták, hogy a név-betű preferenciák erősebben korreláltak a választatenciával mért önértékeléssel, ha az ítéleteket gyorsan vagy kognitív terhelés alatt kellett meghozni, mint ha nem (lásd még: Jones és munkatársai, megjelenés alatt).

Azt feltételezve, hogy a név-betű preferenciák közvetett módon attitűdöket mérnek, vizsgálatunkban születési híreket tanulmányoztunk. A rendszerigazolás bizonyítékát kerestük a keresztnévadásban felismerhető apai nevek iránti preferenciában. Amennyiben a szülők hajlamosak gyermeküket nagyra értékelt személyek után elnevezni, annyiban a névadás „implicit paternalizmust” tükrözhet, tehát azt a tendenciát, hogy az emberek magasabbra értékelik az apák nevét, mint az anyákét.

Az eredmény elméleti érdekessége független attól a feltételezéstől, hogy a gyermek elnevezéséről kizárólag, de legalábbis elsősorban az anyák döntenek. Az első és a második vizsgálatban a saját és a külső csoportra adott egyéni válaszokra összpontosítottunk, a harmadik vizsgálatban viszont azt vizsgáltuk, hogy viszonylag konszenzuális, férfiak és nők által közösen meghozott döntésekre milyen hatással van a nemi egyenlőtlenség (pl. Hardin és Higgins 1996; Levine és munkatársai 1993). Tehát itt szigorúan véve nem a külső csoport előnyben részesítését vizsgáltuk, hanem olyan közös preferenciákat, amelyek a magas státusú csoportoknak kedveznek. Ez a megközelítés összhangban áll a szexizmus kollaboratív természetéről alkotott elméletekkel (pl. Bem és Bem 1970; Glick és Fiske 2001; Jost és Banaji 1994), és az arra utaló bizonyítékokkal, hogy a szülők közösen diszkriminációt (anyagi és más értelemben is) alkalmaznak a lányukkal szemben (de a fiukkal szemben nem) annak különböző hibái miatt (pl. Crandall 1995).

Az implicit paternalizmus egyik leginkább magától értetődő következménye, hogy a szülők a véletlen valószínűségnél jóval nagyobb arányban nevezik el fiukat az apa után. Egy másik, kevésbé nyilvánvaló következmény az lehet, hogy a szülők gyakrabban nevezik el fiukat az apáról, mint lányukat az anyáról. Lehetséges az is, hogy a szülők gyakrabban nevezik el lányukat az apa után, mint fiukat az anya után. Végül ha a szülők valóban magasabbra értékelik a hímnemű csecsemőt, mint a nőneműt, akkor valószínűleg hajlamosabbak megjelentetni a gyermek születéséről szóló híreket olyankor, ha fiuk született, mint olyankor, ha lányuk. Négy hipotézisünket két mintán vizsgáltuk: az egyik olyan házaspárokból állt, ahol a hagyománynak megfelelően a férfinak és a nőnek ugyanaz volt a vezetékneve, a másik olyan párokból állt, ahol a hagyománnyal ellentétben a férfinak és a nőnek különböző vezeték-

neve volt. Úgy gondoljuk, hogy az olyan nem tradicionális családokban, ahol magas szintű a „nemi tudatosság”, kisebb mértékben van jelen a rendszerigazolásnak megfelelő viselkedés, mint a hagyományos családokban (vö. Bem és Bem 1970).

Módszer

Résztevők és eljárás Az Escambia megyében megjelent születési hírek archívumát elemeztük. Escambia Floridában található, változatos etnikai összetételű megye. Adataink a „usgenweb” nevű családfa-kutatási honlapról származnak (<http://www.rootsweb.com/~usgenweb>). Az archívum, amelyet egy családfakutató a *Pensacola News Journal*ben megjelent születési hírekből állított össze, az újságban 1998-ban megjelent összes születési híreket tartalmazta. Minden híradás tartalmazta mindkét szülő nevét, valamint a született gyermek nevét és nemét. Azért ezt a megyét választottuk, mert itt volt hozzáférhető a legkiterjedtebb adatállomány. Az e helyütt leírt eredményekkel megegyező eredményeket kaptunk, amikor a vizsgálatot megismételtük Texas államban 1926-ban született 80.000 csecsemő adatainak felhasználásával.

Elemzésünk középpontjában az a 2645 születési hír állt, melyeket hagyományos családok tettek közzé, ahol az apa és az anya ugyanazt a vezetéknevet viselte (feltételezhetően az apáét). Mintánk tartalmazott továbbá 1709 olyan születési híreket, amelyet vagy egyedülálló anyák (az apa neve nem szerepelt, $n=888$), vagy olyan párok tettek közzé, ahol az anyának és az apának különböző volt a vezetékneve ($n=821$). Kiegészítő elemzésünk során az implicit paternalizmus bizonyítékát ebben a két „kevésbé hagyományos” mintában is kerestük, ahol feltételezhető volt, hogy a szülők tudatosan elutasítják a szexista névadási gyakorlatot.

Mivel ritka, hogy a szülők gyermeküknek pontosan ugyanazt a nevet adják, ami az apáé vagy az anyáé (különösen, ha a gyermek és a szülő neve különbözik), azt vizsgáltuk, hogy a szülők mennyire hajlamosak olyan nevet adni gyermeküknek, amelynek *kezdőbetűje* megegyezik az egyik, vagy mindkét szülő keresztnévnek kezdőbetűjével. Módszerünk összhangban áll a név-betű háttal kapcsolatos más kutatásokkal, melyek azt mutatták ki,

hogy az emberek a saját nevükben szereplő betűk közül legerősebben a kezdőbetűkkel kapcsolatban táplálnak pozitív érzelmi asszociációkat (pl. Greenwald és Banaji 1995; Nuttin 1987; Pelham és munkatársai 2001).

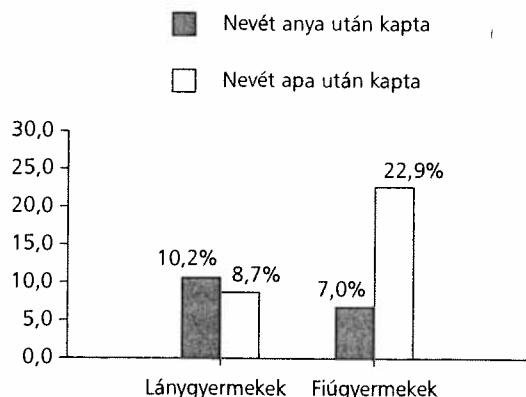
Adatelemzési módszer Fő hipotézisünk az volt, hogy a szülők névadása tükrözi azt a magasabb értéket és státust, amelyet az emberek a nőkhöz képest a férfiaknak tulajdonítanak. A hipotézis megfelelő teszteléséhez meg kellett állapítanunk a különböző betűkkel kezdődő nevek alapgyakoriságát (a mintában való gyakoriságát). Például mivel a különböző betűkkel kezdődő férfi és nő nevek aránya eltérő, azok a szülők, akik véletlenszerűen választják ki gyermekük nevét, kicsit nagyobb valószínűséggel használják az apa nevének kezdőbetűit a fiuk elnevezésében, illetve kicsit nagyobb valószínűséggel használják az anya nevének kezdőbetűit a lányuk elnevezésében. Ugyanakkor az alapgyakoriságban található különbségek hatását statisztikai módszerekkel kiszűrhetjük. Például meghatározhatjuk, hogy mekkora az esély arra, hogy a lánygyermek és az anya nevének kezdőbetűje véletlenül egybeesik oly módon, hogy *a)* külön kiszámítjuk, hogy a mintában milyen arányban szerepelnek a különböző betűkkel kezdődő nevek az anyáknál és a lánygyermekéknél, *b)* az anyáknál és a lánygyermekéknél kapott arányokat összeszorozzuk az ábécé mindegyik betűjénél külön-külön és *c)* összeadjuk az ábécé mind a 26 betűjére kapott eredményeket (a különböző betűk véletlenszerű egyezési arányát), így a teljes mintában megkapjuk, hogy mekkora a valószínűsége annak, hogy az anyák és a lánygyermekük nevének kezdőbetűje megegyezik.

Például a mintánkban az anyák 8,5%-ának és a lánygyermek 15%-ának kezdődött A betűvel a keresztnéve. Tehát azt várhatjuk, hogy véletlenszerű párosítás esetén $8,5 \times 15\%$ (azaz 1,275%) az esélye annak, hogy az anyának és lánygyermekének is A betűvel kezdődik a keresztnéve. Azáltal, hogy az ábécé mind a 26 betűjénél kapott értékeket összeadtuk, pontosan meghatározhattuk, hogy mekkora esélye lenne annak, hogy az anya és lánygyermek nevének kezdőbetűje megegyezik abban az esetben, ha a szülők az anya nevével függetlenül neveznék el lányukat. Ugyanez az arány kiszámítható az apák és lányaik nevének kezdőbetűire, az anyák és fiaik nevének kezdőbetűire és az apák és fiaik nevének kezdő-

betűire is. Ha a véletlenszerű arányok alapgyakoriságában található különbségek hatásainak kiszűrése után magasabb az apáról elnevezett gyermekek aránya, mint az anyáról elnevezett gyermekeké, az bizonyítja az implicit paternalizmust. Az implicit paternalizmusra utaló legerősebb bizonyíték az lenne, ha kiderülne, hogy a lánygyermeket gyakrabban nevezik el az apák után, mint a fiúgyermeket az anyák után.

Eredmények

Az első elemzéssorozatban a „hagyományos” mintába tartozó gyerekekkel foglalkoztunk. Először egy kétszemponos varianciaanalízist folytattunk, melyben a gyermek nemének (személyek közötti változó) és a szülő nemének (személyeken belüli változó) hatását vizsgáltuk meg. A függő változó a gyerekek nevének kezdőbetűi és a szülők nevének kezdőbetűi közti egybeesés aránya volt. Az elemzés azt mutatta, hogy mind a szülő nemének [$F(1,2642)=66,51, p<0,001$], mind a gyermek nemének [$F(1,2642)=37,72, p<0,001$] főhatása szignifikáns volt. A gyerekek átlagosan majdnem kétszer akkora gyakorisággal kapták apjuk nevének kezdőbetűit, mint anyjukét. Továbbá a fiúgyermek gyakrabban kaptak szüleik nevének kezdőbetűivel

2. ábra: Az anya nevének kezdőbetűit és az apa nevének kezdőbetűit viselő lány- és fiúgyermek aránya (a tradicionális családoknál)

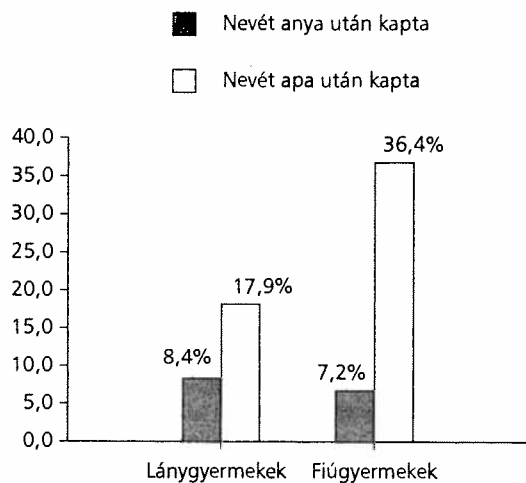
kezdődő nevet, mint a lánygyermek. A főhatásokat módosította a szignifikáns interakció a gyermek és a szülő neme között, $F(1,2642)=97,74, p<0,001$. Míg a lánygyermeket egyenlő valószínűséggel neveztek el az anyjuk vagy az apjuk után [$t(1243)=1,33, p=0,18$], a fiúgyermeket jóval nagyobb valószínűséggel neveztek el az apjuk, mint az anyjuk után, $t(1400)=12,10, p<0,001$. A 2. ábra mutatja, hogy a fiú- és lánygyermek milyen arányban kapták nevüket apjuk, és milyen arányban anyjuk neve után.

Kontrollt azáltal biztosítottunk, hogy kiszámítottuk a négy lehetséges szülő-gyermek nemi kombináció mindegyikében, hogy mekkora esély van a szülő és a gyermek neve kezdőbetűjének véletlen egybeesésére. Az összehasonlítás azt mutatta, hogy a lánygyermek szignifikánsan nagyobb hányada (8,68%) kapta az apa nevének kezdőbetűit, mint az várható lett volna, ha csak véletlen egybeesés állt volna fenn (6,14%), $F(1,1243)=10,13, p<0,001$. Ellenben a fiúgyermek nem kapták a véletlennek megfelelő aránynál (6,63%) nagyobb számban az anya nevének kezdőbetűit, (7,00%), $F(1,1400)=0,29, p=0,59$. Ez a „cross-gender”-elemzés különösen sok információval szolgált, hiszen az eredményeket nem tulajdoníthatjuk annak a gyakori (és tudatos) szokásnak, hogy a gyermek valamelyik szülője keresztnevét kapja.³

Vajon a rendszerigazoló elfogultságok csak a tradicionális családokban vannak jelen? Mintánk nagyszámú nem tradicionális családot is tartalmazott, így meg tudtuk vizsgálni, hogy az ilyen családok

³ Annak érdekében, hogy a lehető legkisebbre csökkentsük annak esélyét, hogy eredményeink nem implicit, hanem explicit névadási preferenciákat tükröznek, még egy elemzést folytattunk, amelyből kihagytuk az összes olyan esetet, melyben a gyermek ugyanazt a nevet kapta, mint az egyik szülője. Az elemzés azt mutatta, hogy a szülők akkor is a férfinevet részesítették előnyben, amikor gyermeküket nem egyértelműen valamelyik szülő után nevezték el. A varianciaanalízis ebben az esetben a szülő nemének csak marginálisan szignifikáns főhatását mutatta [$F(1,2448)=3,04, p<0,1$], továbbá szignifikáns interakciót mutatott a gyermek és a szülő neme között, $F(1,2448)=8,70, p<0,005$. A t-próbák eredményei azt mutatták, hogy a szülők nagyobb valószínűséggel nevezték el fiukat az apa után, mint az anya után, $t(1214)=3,28, p<0,001$, viszont nem voltak hajlamosabbak lányukat az anya után elnevezni, mint az apa után, $t(1214)=0,86, p>0,35$. Tehát a szülők valóban magasabbra értékelték az apák nevét, mint az anyákét, habár legtöbbször valószínűleg nem voltak tudatában, hogy névadási preferenciáik (különösen, ami a „cross-gender” névadást illeti) a férfinevek iránti pozitív elfogultságot tükrözték.

3. ábra: Az anya nevének kezdőbetűit és az apa nevének kezdőbetűit viselő lány- és fiúgyermek aránya (a nem tradicionális családoknál)

dokban is jelen van-e az implicit paternalizmus. Először azokat a családokat vizsgáltuk meg, amelyekben az apának és az anyának különböző vezetékneve volt. A korábbival megegyező két szempontos varianciaanalízis a szülő nemének szignifikáns főhatását mutatta [$F(1,819)=118,87, p<0,001$], továbbá a gyermek nemének szignifikáns főhatását [$F(1,819)=22,82, p<0,001$], valamint szignifikáns interakciót, $F(1,819)=31,12, p<0,001$. Ahogy a 3. ábra mutatja, az implicit paternalizmus ebben a mintában még erősebben jelen volt, mint az elsőben. A gyerekeket majdnem négyszer olyan nagy valószínűséggel nevezték el az apa után, mint az anya után. Még a lánygyermekeket is kétszer nagyobb valószínűséggel nevezték el az apa után, mint az anya után. A fiúgyermekeket több mint ötször olyan nagy valószínűséggel nevezték el az apa után, mint az anya után.

Többféle magyarázat is létezhet erre az eredményre. Lehetséges, hogy a házasságon kívül élő szülők (akiknek nem tudjuk az arányát) körében a férfi névadási preferencia az apaság átlagosnál erősebb szimbolikus kifejezésre juttatását jelzi, és nem a paternalizmust (Johnson, McAndrew és Harris 1991). Azonban az apaság szimbolikus kinyilvánítása iránti igény nem magyarázza, hogy a névadási hatás miért kétszer olyan erős a fiúgyermek

esetében, mint a lánygyermekéknél. Ha a szülők inkább fiúgyermekük esetében akarják hangsúlyozni az apaság tényét, mint lánygyermekükéknél, az szintén arra utal, hogy a fiúgyermekeket fontosabbnak tekintik. Azt is érdemes megjegyezni, hogy a gyermekek többsége még a nem tradicionális családokban is az apa *vezetéknévét* kapta, és nem az anyáét. Ha a szülők pusztán az apaság tényének leszögezését tartanák fontosnak, ezt megtehetnék egy egyszeri, hatásos hirdetésmény segítségével is.

Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy a férfiak valamiképpen irányításuk alatt tartják a gyermek elnevezését. Lehetséges, hogy az apák egy része nyomást gyakorolt az anyára, hogy a gyermeket őtán nevezze el. Tehát a rendszerigazolás ebben az esetben talán egy olyan társas egyezkedési folyamatot takar, amelyben a férfiak meggyőzték a nőket, hogy fogadják el az apa nevéből származó névadást mind fiú-, mind lánygyermekük esetében. Eredményeink összeegyeztethetők a nemi különbségekről alkotott evolúciós elméletekkel is: lehet, hogy a férfiak azért hangsúlyozzák identitásukat a gyermek elnevezésében, hogy kompenzálják azt a tényt, hogy ők kevésbé lehetnek biztosak apaságukban, mint a nők anyaságukban (Johnson és munkatársai 1991). A rendszerigazolás elmélete nem szükségképpen mond ellent az evolúciós elméletnek (Sidanius és Pratto 1999; Kurzban és Leary 2001), ugyanakkor az implicit szexizmus közvetlenebbül következik az adott státuskülönbségek és hatalmi különbségek racionalizációjából és fenntartásából, mint a természetes szelekcióból.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a szülők nagyobb valószínűséggel teszik-e közzé fiuk születését, mint lányukét. Végül tehát a szülők nemi elfogultságát mutatta a fiúgyermek és a lánygyermek születéséről közzétett hírek aránya. Humánbiológusok megállapították, hogy az összes élve született csecsemőnek kb. 51%-a hímnemű, de mivel köztük magasabb a csecsemőhalálozási arány, mint a lányoknál, ezért a teljes populációban valamivel több nőnemű, mint hímnemű egyed található. Mintánkban a közlemények csaknem 53%-a fiú születéséről adott hírt. A tradicionális családok körében (de a nem tradicionális családok körében nem) a fiúgyermek születéséről tudósító hírek aránya szignifikánsan meghaladta az 50%-ot [$t(2643)=3,04, p<0,005$], valamint az 51%-os arányt is, $t(2644)=2,03, p<0,05$.

Akárcsak az első vizsgálat esetében, ahol a stanfordi diákok és

az SJSU diákjai között statisztikailag szignifikáns 100 ezredmásodperces különbség volt a saját csoport előnyben részesítése szempontjából, ebben a vizsgálatban is kicsi volt a születési hírek közzétételében tapasztalható nemi elfogultság abszolút mértéke. Ugyanakkor az eredmények arra utalnak, hogy a lánygyermek születésének egy szignifikáns kisebbségét a szülők nem tartják hírértékűnek. Prentice és Miller (1992) azt állítják, hogy a kis hatások is jelentősek lehetnek abban az esetben, ha a független változó kismértékű változása is hatást gyakorol a függő változóra, vagy ha a független változó a változásnak ellenálló függő változóra gyakorol hatást. Maga az a tény, hogy egyáltalán megjelennek nemi különbségek ebben a családi döntésben, amely egyértelműen és határozottan a szülői büszkeséget tükrözi, meglepő és aggodalomra adhat okot. Úgy véljük, a legtöbb szülő megdöbbenne és zavarba jönne, ha megtudná, hogy a fiuk születését nagyobb valószínűséggel tennék közzé, mint a lányukét. Ez arra utal, hogy ez a hatás rejtett, implicit, ugyanakkor erőteljes. Egyik szülőnek sem telne nagy fáradságába, hogy gondoskodik a gyermek születésének közzétételéről a helyi újságban. Úgy tűnik tehát, hogy mind az anyák, mind az apák vétkesek abban, hogy magasabbra értékelik a fiúgyermeket, mint a lányt, éppen úgy, ahogy ezt a rendszerigazolás elmélete jósná. Mindenesetre az implicit paternalizmus kollaboratív jellegű, akárcsak a szexizmus általánosságban (pl. Bem és Bem 1970; Crandall 1995; Glick és Fiske 2001).

ÁLTALÁNOS MEGVITATÁS

Három vizsgálatban azt találtuk, hogy mind az alacsony, mind a magas státusú csoportok tagjai nem tudatosan előnyben részesítették a magas státusú külső csoportok tagjait kognitív, affektív és viselkedéses mérések szerint is. Ez arra utal, hogy a meglevő társadalmi hierarchiák internalizálására irányuló rendszerigazolási tendenciák nem csupán öszintétlen tiszteletadás gesztusai, és nem is a kísérletezők elvárásait szolgáló társas kíváncsisági torzítások. Úgy tűnik, hogy a hátrányos helyzetű csoportok tagjai legalábbis egy bizonyos mértékig magukéva teszik a saját csoportjukkal kapcsolatos negatív sztereotípiákat és értékeléseket (lásd még Archer, Iritani, Kimes és Barrios 1983; Nosek és munkatár-

sai, megjelenés alatt; Spicer és Monteith 2001). Az alacsony státusú csoportok tagjai ennek következtében kevésbé kedvezően viszonyulnak érzelmileg a saját csoportjukhoz és kisebb valószínűséggel lépnek interakcióba a saját csoportjuk tagjaival, mint a magasabb státusú csoportok tagjai. Bár a múltban már érveltek egyes elméletalkotók amellett, hogy a társadalmi kontroll fenntartásában és a státusegyenlőtlenségek állandósításában szerepet játszhatnak nem tudatosult ideológiai álláspontok (pl. Bem és Bem 1970), legjobb tudomásunk szerint ez a kutatás az egyik első, amely empirikusan is dokumentálja a nem tudatos rendszerigazolás létezését.

Első vizsgálatunkban mind a saját csoport, mind a külső csoport előnyben részesítésére találtunk bizonyítékot. A válaszadók többsége mindkét csoportban sajátcsoport-preferenciát mutatott az affektív mérés során, azonban ugyanennél a mérésnél az alacsony státusú csoport tagjai körében majdnem kétszer olyan gyakori volt, mint a magas státusúaknál, hogy külsőcsoport-preferenciát mutattak. Ugyanakkor amit a státusról és a csoportközi értékelésről állítunk, az nem vagy-vagy jellegű kijelentés. Nem mondjuk, hogy az alacsony státusú csoport tagjai a saját csoport előnyben részesítése helyett a külső csoportot részesítik előnyben. Mindkét tendencia jelen van, sokszor egy személyen belül is, hiszen legtöbbször megkísérlik kielégíteni az egymással nem összeegyeztethető énmotivációikat, csoportmotivációikat és rendszerigazolásra irányuló motivációikat is. Ez összhangban áll Lewinnek (1941) azzal a megfigyelésével, hogy a zsidók öngyűlölete „más motivációkkal keveredik” (187), valamint az attitűdinális ambivalenciával kapcsolatos korábbi kutatásokkal. Jost és Burgess (2000) például demonstrálták, hogy az alacsony státusú csoportok tagjaiban nagyobb az attitűdinális ambivalencia a saját csoportjuk iránt (mint a magas státusú csoportok tagjaiban), a csoportigazolás iránti és a rendszerigazolás iránti nyomás versengése következtében. Glick és Fiske (2001) pedig azt találták, hogy a nők (és a férfiak) számos különböző kultúrában egyszerre rendelkeznek kedvező és kedvezőtlen attitűdökkel a nők csoportja iránt.

Az első vizsgálatban azt találtuk, hogy a stanfordi diákok statisztikailag szignifikáns sajátcsoport-preferenciát mutattak az IAT-mérés során, míg a San Jose diákjai nem, valamint a stanfordi diákok szignifikánsan nagyobb mértékű ingroup-preferenciát mutat-

tak, mint a San Jose diákjai. Ezt azzal magyarázzuk (összhangban Josttal és Burgess-szel 2000), hogy az alacsony státusú csoportban a (csoportigazoló) sajátcsoport-preferenciát a (rendszerigazoló) külső csoport iránti preferencia tompította vagy elnyomta. Az alacsony státusú csoport tagjainak körében (de a magas státusúaknál nem) a sztereotípa internalizálása egy független affektív mérés során szintén implicit külsőcsoport-preferenciához kapcsolódott. Az implicit külsőcsoport-preferencia (kismértékben) alacsonyabb implicit önértékeléshez kötődött. Ezek az eredmények alátámasztják rendszer-igazolási elméletünket.

A sztereotípa-internalizálás attitűdinális következményeivel kapcsolatos eredményeink összhangban állnak Rudman és munkatársai (1999, 2. vizsgálat) kutatásával, akik azt találták, hogy az életkorral kapcsolatos sztereotípiák implicit elfogadása összefüggésben áll a fiataloknak kedvező implicit attitűdökkel. Tehát a csoportok közti különbségekkel kapcsolatos sztereotipikus hiedelmek nem tudatos elfogadása (amely utalhat „elfogultságra”, de nem feltétlenül) összefügg a magasabb státusú csoportok iránti automatikus affektív preferenciával. Ez különösen lényeges azért, mert az alacsony státusú csoportok tagjai általában elfogadják azt, hogy a státussal kapcsolatos dimenziók mentén alsóbbrendűek, ugyanakkor olyan sztereotípiákat vallanak, mely szerint csoportjuk más jellemzők szempontjából magasabb rendű, ilyen lehet például a „barátságosság” vagy a „divatosság” stb. (pl. Archer és munkatársai 1983; Mullen és munkatársai 1992; Spears és Manstead 1989). Eredményünk, mely szerint a sztereotipikus különbségek konszenzuális elfogadása a saját csoporthoz köthető viszonylag kedvezőtlen affektív válaszokhoz kapcsolódik, megkérdőjelezi a csoportközi viszonyok kutatóinak általánosan elfogadott álláspontját, miszerint az alacsony státusú csoportok tagjainak szociális és pszichológiai igényeit kielégítik a társas összehasonlítás alternatív dimenziói.

Második vizsgálatunk többetnikumú közegben mutatott fel bizonyítékot a külső csoport nem tudatos, viselkedéses preferenciájával kapcsolatban. Fehérek, latin-amerikaiak és ázsiai-amerikaiak egy „ismerkedési vizsgálatban” egyaránt fehérnek hitt személyt preferáltak, mint partnert, a véletlenszerű választásnál nagyobb arányban. Továbbá a véletlenszerű választásnál nagyobb arányban kerültek el a kisebbségi csoportokba tartozó lehetséges

interakciós partnert. Erre az eredményre azt az alternatív magyarázatot is adhatjuk, hogy a latin-amerikaiak és az ázsiai-amerikaiak számára általában ismerősebbek voltak a fehér diákok, ezért preferálták a velük való interakciót. Ez az interpretáció valójában nem mond ellent rendszer-igazolási magyarázatunknak, mert a többségi csoport tagjai részben azért rendelkeznek magasabb státussal, mert láthatóbbak és ismerősebbek a többi csoportnál. Zaraté és Smith (1990) is azt állítják, hogy többek között azért a fehérek képviselik a „domináns normát”, mert ők rendelkeznek a látható és ismert többség státusával.

Az ismerősségre alapozó interpretáció azonban nem magyarázza az összes eredményünket. Habár a második vizsgálatban a latin-amerikaiak és az ázsiai-amerikaiak (de a fehérek nem) preferáltak *nem* interakcióba lépni a saját csoportjuk tagjaival, nem kerültek el a másik kisebbségi csoport tagjait, pedig azok kevésbé lehettek ismerősek számukra, mint a fehérek. Továbbá az IAT-t felhasználó vizsgálatok (például a mi első vizsgálatunk) kizárták az ismerősséget mint az implicit preferenciák magyarázatát, azáltal, hogy olyan ingeranyagot alkalmaztak, amely egyformán ismerős vagy ismeretlen a résztvevők számára és/vagy az ingeranyaggal való korábbi találkozás hatásának statisztikai kiszűrésével (Dasgupta és munkatársai 2000; Ottaway és munkatársai 2001; Rudman és munkatársai 1999; de vö. Brendl, Markman és Messner 2001). Végül az ismerősség nem magyarázza kielégítően a harmadik vizsgálat eredményeit sem, mivel itt figyelembe vettük azt, hogy a különböző betűk milyen gyakorisággal szerepelnek a gyermekek nevének kezdőbetűjeként.

Tudomásunk szerint a harmadik vizsgálatban a rendszerigazoló elfogultságok egy eddig még nem dokumentált típusát írtuk le, melyet mi „implicit paternalizmusnak” nevezünk. A szülők több mint kétszer olyan gyakran adtak fiuknak az apa nevének kezdőbetűjével kezdődő nevet, mint lányuknak az anya nevének kezdőbetűjével kezdődőt. Továbbá a szülők nem voltak hajlamosabbak lányukat az anya után elnevezni, mint az apa után, viszont sokkal hajlamosabbak voltak fiukat az apa után elnevezni, mint az anya után. Végül a szülők sokkal nagyobb valószínűséggel nevezték el lányukat az apa után, mint fiukat az anya után. A névadás, melyről a szülők valószínűleg együtt döntenek, az „együttműködő döntéshozás” (pl. Hardin és Higgins 1996; Levine és munkatársai

1993) kategóriájába tartozik, és nem a saját és a külső csoportot érintő egyéni ítéletek közé.

Lehetséges, hogy a patriarchális névadási preferenciák a férfiak öngigazoló vagy csoportgigazoló törekvéseit tükrözik. Ez azt is jelenti, hogy a névadási gyakorlatban talált nemi elfogultságok talán nem annyira implicitek, és tudatosabbak, mint feltételeztük, legalábbis bizonyos családoknál. Mivel a harmadik vizsgálatban archív adatokat használtunk, nem bizonyosodhattunk meg afelől, hogy a szülők közt mennyiben történtek explicit egyezkedések a gyermekek nevével kapcsolatban, különösen ami a nemi vonatkozásokat illeti. További kutatások szükségesek ennek a módszertani akadálynak a leküzdéséhez.

A szülők azon túl, hogy paternalizmust mutattak a névadásban, nagyobb valószínűséggel tették közzé a helyi újságban a fiúgyermek születését, mint a lányét. A hatás kicsi volt, de elméleti és gyakorlati szempontból is jelentős, mivel az ilyen jellegű szexista elfogultság teljességgel váratlan (Prentice és Miller 1992). Úgy véljük, ez az eredmény csak egy esetet mutat meg a sok közül, melyben az emberek a férfiakat (és a férfineveket) magasabbra értékelik, mint a nőket.

Eredményeink társadalmi implikációi viszonylag egyértelműek. A névadás és a születési hírek megjelentetése két olyan hétköznapi, de jelentős cselekvés, amelyen keresztül a férfiak és nők fenntarthatják a nemi egyenlőtlenséget. Mivel többfajta státuskülönbséget is vizsgáltunk (az első vizsgálatban a tanulmányi teljesítményt és a társadalmi osztályt, a másodikban az etnikai hovatartozást, a harmadikban a nemet), egyértelmű kell hogy legyen, hogy a rendszer-igazolási folyamatok meglehetősen általánosak és nem korlátozódnak csak egy területre, például a nemre. Ellenkezőleg, úgy tűnik, hogy gondolkodásunkkal, érzéseinkkel és tetteinkkel újratermeljük a magas státusú csoportok iránti pozitív elfogultságot, gyakran akarattunkon kívül is.

Ez nem jelenti azt, hogy az emberek mindig bálványozzák a magas státusú csoportok tagjait, vagy hogy a külső csoport előnyben részesítése mindig jelen van. Elméleti elemzésünk azt mutatja, hogy a rendszerigazolás az alacsony státusú csoportok tagjainak körében különösen akkor léphet fel, amikor az öngigazolás és a csoportgigazolás ezzel versengő motivációi viszonylag kevésbé kiugróak (Jost és munkatársai 2001). Másképpen mondhatjuk úgy is,

hogy az implicit tényezők és a viselkedés nem beavatkozó mérése feltárhat olyan csoportérdekekkel ellentétes ítéleteket, melyeket az emberek szeretnének elrejteni. Például elképzelhető, hogy az alacsony státusú csoportok tagjait „árulónak” tekintenek, ha kinyilvánítanak a külső csoport előnyben részesítését saját csoportjuk tagjainak jelenlétében. Ebből következik, hogy a saját csoport előnyben részesítése kifejezettebb (és a külső csoport előnyben részesítése kevésbé kifejezett), amikor nyilvánosan, a saját csoport tagjainak jelenlétében történik, mint amikor bizalmasan (Reicher és munkatársai 1998).

A jelen kutatás egy olyan, egyre növekvő területhez tartozik, amely a társadalmi előítéletek és csoportközi torzítások rejtett működésmódjának dokumentálásával foglalkozik (pl. Banaji és Hardin 1996; Crosby és munkatársai 1980; Devine 1989; Fazio, Jackson, Dunton és Williams 1995; Gilbert és Hixon 1991; Greenwald és Banaji 1995; Greenwald és munkatársai 1998; Otten és Moskowitz 2000; Perdue, Dovidio, Gurtman és Tyler 1990; Wittenbrink, Judd és Park 1997). Ezek a kutatók a kognitív pszichológia módszertani újításainak felhasználásával és nem beavatkozó megfigyelésekkel egyre fejlettebb és kifinomultabb módokat eszelnek ki a csoportközi torzítások és sztereotípiák vizsgálatára. Az új módszerek között sok olyan van, amely viszonylag ellenálló az olyan torzításokkal szemben, mint a követelményjellemzők vagy a társas kíváncsiság (Greenwald és Banaji 1995; Webb és munkatársai 1981). Ezek a módszerek nagyszerű lehetőséget kínálnak arra, hogy tanulmányozzuk a hátrányos helyzetű csoportok implicit rendszerigazoló hiedelmeit. Amennyiben a stigmatizált csoportok tagjainak először a saját csoportjuk iránti elutasítást kell leküzdeniük, hogy kollektíven léphessenek fel a társadalmi változásért (Tajfel és Turner 1979), ennek a kutatásnak nemcsak elméleti, hanem gyakorlati jelentősége is van. A külső csoport implicit előnyben részesítése például jól használható jelzője lehet annak, milyen erős gyökereket vert az egyenlőtlenségre épülő rendszer a társadalomban, és hogy mekkora változásra van szükség az emberek tudatában (és tudattalanjában!) ahhoz, hogy építő társadalmi reformok következhesse be.

A rendszerigazolás elméletére alapozó kutatás visszatérést jelent a szociálpszichológia korábbi időszakaihoz, különösen abból a szempontból, hogy az előítéletet és a diszkriminációt annak cél-

pontja felől vizsgálja (pl. Allport 1954; Clark és Clark 1947; Lewin 1941; Sarnoff 1951). Ezek az idézett klasszikusok dokumentálták a „zsidó antiszemitizmust”, „a csoportok öngyűlöletét” és más olyan jelenségeket, amelyeket mi itt „a külső csoport előnyben részesítésének” nevezünk. A csoportközi viszonyok elméleteinek fejlődését később az általános etnocentrikus motívumok tanulmányozása határozta meg (pl. Brewer 1979; Hogg és Abrams 1988; Tajfel és Turner 1979). Azonban legújabban ismét a külső csoport előnyben részesítésének elméleti és gyakorlati problémái kerültek az érdeklődés középpontjába (pl. Boldry és Kashy 1999; Hinkle és Brown 1990; Jost és Banaji 1994; Jost és Burgess 2000; Jost és munkatársai 2001; Reichl 1997; Sidanius 1993; Spears és Manstead 1989). A rendszerigazolás elmélete, melynek központi eleme a külső csoport előnyben részesítése mint nagyrészt nem tudatosuló ideológiai képződmény, ellenpontot képez a homofiliát, a hasonlóságot vagy a saját csoport iránti elfogultságot hangsúlyozó elméletekkel szemben, és rámutat azokra a társadalmi és pszichológiai akadályokra, amelyek a hátrányos helyzetű csoportok tagjait gátolják a pozitív társas identitás kialakításában.